

сучасної німецької публіцистики: дисертація канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2003. *Пироженко О. Г.* "Коммуникативная стратегия" как единица речевого общения / О. Г. Пироженко // Вісник Харківського державного університету. – 1998. – № 406. – С. 151-154. *Славова Л.Л.* Лінгвопрагматичні особливості сучасного американського політичного дискурсу / Л. Л. Славова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 17. – С. 233-234. *Токарева П.В.* Коммуникативные стратегии и тактики в учебном дискурсе // Вопросы современной филологии и методики обучения языкам в вузе и школе - Пенза, 2005. - С. 199-204. *Фролова І. Є.* Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: Монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 344 с. *Чорба О.П.* Автореф. дис... канд. філософ. наук 09.00.03; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. — Одеса, 2007. — 16 с. — укр. *Ярхо А.В.* Комунікативна стратегія невпевненості в сучасному англomовному діалогічному дискурсі : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / А. В. Ярхо. – Харків, 2004 . – 20 с. *Brown P., Levinson S.* Politeness: Some universals in language usage. - Cambridge: University Press, 1987. - 345 p. *Dillard, J.P., Segrin, C. & Harden, J.M.* (1989). Primary and secondary goals in the interpersonal influence process. *Communication Monographs*, 56, 19-38.

БОГАТИРЬОВА О.Є.

(Приазовський держ. тех. ун-т)

**РІЗНОВИДИ АВТОРСЬКОЇ «ЧУЖОЇ»
МОВИ: КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ
НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОЇ МОВИ ТА ВНУТРІШНЬОГО МОНОЛОГУ**

The issue deals with delimitation of free indirect discourse and interior monologue as species of alien speech. The criteria of the allocation of the FID and the IM in the English speaking literary discourse are analyzed and the inherent parameters of the phenomena under the study are identified.

Key words: *free indirect discourse, interior monologue, alien speech, criteria of the allocation, speech contamination.*

Сучасна лінгвістика тексту виходить з дискурсивного розуміння художнього тексту як «різномовлення», «багатоголосся», або «поліфонії», вписаних в певний соціокультурний контекст [Johnstone, с.269]. Проявляючи властиву кожному конкретному тексту концепцію взаємин категорій Свого і Чужого, чужа мова робить оповідь двоплановою або навіть багатоплановою, реалізуючи при цьому в художньому дискурсі не тільки план автора, але й план персонажа, що особливо важливо у зв'язку із актуальністю антропоцентричного підходу до вивчення англomовного художнього дискурсу. У художньому творі комунікативна задача знаходиться «в сфері естетичних значень, тобто в сфері відносин творця тексту до дійсності, в сфері його морально-естетичної філософії» [Бушмин, с.5-19]. При цьому суттєва особливість чужої мови полягає в тому, що цей мовний пласт виділяється в авторській мові специфікою

прагматичної, семантичної, а також в багатьох випадках психолінгвістичної організації. Таким чином, поєднання авторської і чужої мови породжує умови для взаємодії двох мовних стилів, двох мовних пластів. Однак, контамінуючись у художньому тексті, створюючи враження багатоголосого звучання у творі, вони протиставляються одна одній за багатьма ознаками [Galperin 1981, с.83].

Метою нашого дослідження є аналіз невласне-прямої мови та внутрішнього монологу як різновидів «чужої» мови в англomовному художньому дискурсі і визначення критеріїв та параметрів їхнього розмежування.

Об'єктом роботи є чужа мова в художньому дискурсі, а предметом - особливості критеріального розмежування невласне-прямої мови та внутрішнього монологу як різновидів ЧМ..

Досягнення зазначеної вище мети передбачає вирішення наступних завдань:

- визначення чужої мови як контамінованої мови автора та персонажа;
- дослідження типологічних особливостей невласне-прямої мови та внутрішнього монологу як різновидів чужої мови;
- виокремлення критеріїв та параметрів розмежування НПМ та ВМ в художньому англomовному дискурсі.

Авторський дискурс в англійській художній прозі характеризується складними формами мовної взаємодії: присутність Чужого в ньому виражається не прямо, а опосередковано - через нові форми репрезентації чужого слова. В лінгвістичному аналізі чужої мови та її різновидів пріоритетне значення має концепція поліфонічного слова М. М. Бахтіна, в якій опозиція "своє" і "чуже" (авторське і персонажне) розглядається як одна з основ стилю письменника: "У різноспрямованих словах зниження є об'єктним і відповідне підвищення активності власних устремлінь чужого слова неминуче призводить до внутрішньої діалогізації слова. У такому слові немає вже переважного домінування авторської думки над чужою, слово втрачає свій спокій і впевненість, стає схвильованим, внутрішньо невирішеним і дволиким" [Бахтин 1979, с. 230].

Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що інтеграція двох мовних пластів є сутністю конструкцій з чужою мовою. Однак чужа мова викликає в наукових колах полеміку щодо класифікації її різновидів та відокремлення невласне-прямої мови й внутрішнього монологу як видів чужої мови.

Інтерес до НПМ як до лінгвістичного явища, що виник у зв'язку з тенденцією до імплікації оповідача в структурі художнього дискурсу, знайшов своє відображення в роботах багатьох вчених: проблему НПМ досліджували А.А Андрієвська, І.Н. Воробйова, І.Р. Гальперін, С.А. Гончарова, Є.Я. Кусько, В.Л. Кухаренко, Л.А. Соколова, І.Д. Арутюнова, О.В. Омелькіна [1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11]. Підсумовуючи різні погляди вчених на невласне-пряму мову як лінгвістичне явище, ми відносимо її до особливого виду чужої мови, який базується на взаємопроникненні суб'єктно-авторських планів і перспектив.

Специфіка невластно-прямої мови полягає в тому, що вона переважно служить способом передачі внутрішнього світу крізь призму авторського сприйняття, відтворює мову автора-оповідача, водночас зберігаючи особливості мови персонажа.

Як форма взаємодії авторської мови і мови персонажа невластно-пряма мова є провідною дискурсивною стратегією сучасного наративу. Зі всього набору маркерів авторського дискурсу для прихованого авторсько-персонажного діалогу в рамках НПР характерні наступні: часове зрушення; зміна або переосмислення розповідного особи; зміна модального плану; семантичний зсув до узагальнення (концептуалізація дискурсивної ситуації).

Більшість випадків невластно-прямої мови в художньому творі відносяться до внутрішньої невластно-прямої мови. На відміну від зовнішньої, в основі підвидів внутрішньої невластно-прямої мови лежить внутрішній монолог. У всіх своїх проявах ВМ виражає внутрішній світ героя - його емоції, думки, переживання, і є складовою частиною мовної партії персонажа. Однак, він відрізняється від зовні проявленого висловлювання НПМ і за формою, і за змістом, і за графічною пунктуаційною репрезентацією у тексті. Самоспрямованість внутрішнього монологу (відправник і одержувач - одна особа) обумовлює граматичне усічення цього різновиду чужої мови, надзвичайну асоціативність розгортання і ємний, конденсований характер знакових носіїв. На відміну від зовнішньої НПМ, внутрішній монолог – це медитативний, передмовленнєвий стан персонажа, який має знаходити своє віддзеркалення в художньому тексті. За думкою І.Р. Гальперіна «внутрішній монолог в реальному бутті – це психологічне явище, позбує комунікативної функції, але в художньому тесті воно здобуває комунікативну функцію, стає мовним явищем» [Galperin 1981, с. 241].

Оскільки зовнішня схожість і схожість художніх функцій внутрішньої невластно-прямої мови й внутрішнього монологу часто приводить до їхнього ототожнення, варто виявити критерії їхнього розмежування.

Порівняльний аналіз двох видів мовлення (зокрема внутрішнього монологу як виду внутрішньої мови та невластно-прямої мови) виявляє принципові відмінності між ними. По-перше, невластно-пряма мова і внутрішній монолог по-різному взаємодіють із сюжетною лінією оповідання. На думку Е. А. Гончарової, перша виступає поряд з авторською промовою як сюжеторозвиваючий компонент текстового цілого, що містить в собі елементи як логічного, так і емоційного пізнання факту [Гончарова 1969]. На відміну від внутрішнього монологу невластно-пряма мова не перериває рух сюжету, а є його органічною частиною. Так, в психологічному романі В.Вульф —Mrs. Dalloway and essays|| внутрішній монолог зупиняє рух сюжету: *(1)...standing and looking until Peter Walsh said, “Musing among the vegetables?”—was that it?—“I prefer men to cauliflowers”—was that it? But Peter—however beautiful the day might be, and the trees and the grass, and the little girl in pink...* [Galsworthy 1999, с.202]..

Персонаж розмірковує, і дія завмирає, щоб повернутися в активну фазу з тієї ж точки, з якої дію було перервано його введенням. Спочатку головна героїня згадує про Пітера, але одразу ж починає розмірковувати на тему краси

природи. Після цього відновлюється перервана ситуація: (2) ...*Peter never saw a thing of all that.* [Galsworthy 1999, с.202]. Увесь монолог, таким чином, виявляється в рамці з повторюваного імені Peter: дія переривається в певній точці, і повертається до неї після внутрішнього монологу.

По-друге, існує лінгвістична дивергенція на морфологічному рівні. Внутрішній монолог передається діючій особі за допомогою вставних слів та зворотів, наслідком чого є зміна граматичного часу на презентні форми, а особистих і присвійних займенників на форму 1 особи однини:

(3) *So, thought Septimus, looking up, they are signaling to me. Not indeed in actual words; that is, he could not read the language yet; but it was plain enough, this beauty, this exquisite beauty, and tears filled his eyes as he looked at the smoke words languishing and melting in the sky and bestowing upon him in their inexhaustible charity and laughing goodness one shape after another of unimaginable beauty and signaling their intention to provide him, for nothing, for ever, for looking merely, with beauty, more beauty! Tears ran down his cheeks.*

[Galsworthy 1999, с.12]. У невластне-прямій мові слово діючій особі не передається - це специфічна риса цього виду мовлення. У ній мова автора вбирає в себе мову і мислення персонажа, зберігаючи всі морфологічні ознаки авторського оповідання. Отже, граматичний час, особисті та присвійні займенники у формі 3 особи однини залишаються незмінними:

(4) *They had just come up—unfortunately—to see doctors. Other people came to see pictures; go to the opera; take **their** daughters out; the Whitbreads came “to see doctors”.* [Galsworthy 1999, с.18].

Досліджуючи спільні та відмінні структурні, позиційні, семантичні, графічні та прагматичні ознаки аналізованих структур НПМ та ВМ, ми окреслюємо більш широке коло параметрів, критеріально вичленовуючи ці два різновиди чужої мови, водночас керуючись ознакою контамінованого авторського та персонажного слова як фундаментальною. Деталізуючи критерії взаємодії із сюжетною лінією оповідання та лінгвістичної дивергенції на морфологічному рівні, ми виділяємо наступні критерії розмежування невластне-прямої мови та внутрішнього монологу як різновидів авторської «чужої» мови:

1. Реальна мова - гіпотетична мова:

(5) *She listened. The drawing-room door was open; the hall door was open; it sounded as if the bedroom doors were open; and certainly the window on the landing was open, for that she had opened herself. That windows should be open, and doors shut—simple as it was, could none of them remember it?* [Woolf V 1984, с. 8]

Реальна мова презентується автором як безпосередня мова героя, яку він немов би почув і відтворює за типом копії.

(6) *For how would you like to be shut up for a whole month at a time, and possibly more in stormy weather, upon a rock the size of a tennis lawn? she would ask; and to have no letters or newspapers, and to see nobody; if you were married, not to see your wife, not to know how your children were,—if they were ill, if they had fallen down and broken their legs or arms; to see the same dreary waves breaking week after week, and then a dreadful storm coming, and the windows covered with spray, and birds dashed against the lamp, and the whole place rocking, and not be*

able to put your nose out of doors for fear of being swept into the sea? How would you like that? she asked, addressing herself particularly to her daughters [Woolf V 1984, с. 16]

Гіпотетична мова приписується персонажеві як така, що гіпотетично реконструюється автором.

2. Емоційне мовлення – нейтральне мовлення.

Значимо, що для НПМ характерна більша, майже сугестивна безпосередність співчування. В свою чергу завдяки зміні перспективи ВМ на тлі нейтральності отримує більшу гнучкість та проникнення оповідання.

(7) It seemed to her such nonsense—inventing differences, when people, heaven knows, were different enough without that. The real differences, she thought, standing by the drawing-room window, are enough, quite enough [Woolf V 1984, с. 27].

(8) She had a dull errand in the town; she had a letter or two to write; she would be ten minutes perhaps; she would put on her hat [Woolf V 1984, с. 32]

3. Монологічне мовлення - діалогічне мовлення.

Зі зміною позиції суб'єкта мови змінюються характеристики її ракурсів: уявлення ментального стану, відчужений опис, характерні для внутрішнього монологу (*приклад 9*), або спостереження, участь, коментування НПМ (*приклад 10*).

(9) Mats, camp beds, crazy ghosts of chairs and tables whose London life of service was done—they did well enough here; and a photograph or two, and books [Woolf V 1984, с. 8].

(10) “The atheist,” they called him; “the little atheist.” Rose mocked him; Prue mocked him; Andrew, Jasper, Roger mocked him; even old Badger without a tooth in his head had bit him, for being (as Nancy put it) the hundred and tenth young man to chase them all the way up to the Hebrides when it was ever so much nicer to be alone [Woolf V 1984, с. 44].

4. Безперервні висловлювання – дискретні висловлювання:

(11) And it was then too, in that chill and windy way, as she began to paint, that there forced themselves upon her other things, her own inadequacy, her insignificance, keeping house for her father off the Brompton Road, and had much ado to control her impulse to fling herself (thank Heaven she had always resisted so far) at Mrs Ramsay’s knee and say to her—but what could one say to her? “I’m in love with you?” No, that was not true. “I’m in love with this all,” waving her hand at the hedge, at the house, at the children. It was absurd, it was impossible [Woolf V 1984, с. 19].

Відсутність ясної вказівки на перехід від авторського до персонажного слова та навпаки, гармонійна розірваність, що потребує застосування більш тонких мовних засобів, невизначеність дискретних полутонів чітко відзначають НПМ, на відміну від безперервного висловлювання внутрішнього монологу.

5. Опис – самоопис:

(12) Strife, divisions, difference of opinion, prejudices twisted into the very fibre of being, oh, that they should begin so early, Mrs Ramsay deplored. They were so critical, her children. They talked such nonsense [Woolf V 1984, с. 9].

Опис внутрішнього стану автором, притаманний ВМ, і самоопис його персонажем в рамках невласне прямої мови (приклад 12).

(13) *When she looked in the glass and saw her hair grey, her cheek sunk, at fifty, she thought, possibly she might have managed things better—her husband; money; his books. But for her own part she would never for a single second regret her decision, evade difficulties, or slur over duties* [Woolf V 1984, с. 68].

6. Згорнуті висловлювання- розгорнуті висловлювання:

(14) *As for being sure which was which, or in what order they came, that was beyond him. He called them privately after the Kings and Queens of England; Cam the Wicked, James the Ruthless, Andrew the Just, Prue the Fair—for Prue would have beauty, he thought, how could she help it?—and Andrew brains.* [Woolf V 1984, с. 22]

Наслідком згорнутості внутрішнього монологу є відсутність слів і зворотів, які вводяться, більша орієнтованість на об'єктивне, що виражається в здатності продовження сюжетної лінії, а не випаданням з неї.

(15) *With stars in her eyes and veils in her hair, with cyclamen and wild violets—what nonsense was he thinking? She was fifty at least; she had eight children. Stepping through fields of flowers and taking to her breast buds that had broken and lambs that had fallen; with the stars in her eyes and the wind in her hair* [Woolf V 1984, с. 115]. Невласне-пряма мова за даним критерієм характеризується розгорненням своєї структури, синтаксичною складністю, а також здатністю реалізовувати певні прагматичні функції.

7. Розповідь від третьої особи - розповідь від першої особи:

(16) *It was his wife's doing. She remembered that iniquity of his wife's towards him, which had made her turn to steel and adamant there, in the horrible little room in St John's Wood, when with her own eyes she had seen that odious woman turn him out of the house* [Woolf V 1984, с. 45]

Невласне-пряма мова реалізується за допомогою 3 особи в прямому і тому більш об'єктивно – безособовому оповіданні.

(17) *I respect you (she addressed silently him in person) in every atom; you are not vain; you are entirely impersonal; you are finer than Mr Ramsay; you are the finest human being that I know; you have neither wife nor child (without any sexual feeling, she longed to cherish that loneliness), you live for science (involuntarily, sections of potatoes rose before her eyes); praise would be an insult to you; generous, pure-hearted, heroic man!* [Woolf V 1984, с. 8]

Внутрішні процеси, реалізовані у вигляді ВМ зближують останній із прямою мовою, що відбиває смислову позицію персонажа, однак дейктичні відсилання, як правило, «налаштовані» на оповідача, оскільки передаються крізь перспективу не автора, а самої особи.

Таким чином, слідом за М.М. Бахтіним та беручи за основу концепцію невласне-прямої мови І.Р. Гальперіна, ми визначаємо, що сутністю конструкцій з чужою мовою є інтеграція двох мовних пластів художнього дискурсу, контамінація авторського та персонажного слова в їхньому зовнішньому та внутрішньому проявах.

Невласне-пряму мову ми визначаємо як таку, що має як зовнішнє, так і внутрішнє спрямування, при цьому відбувається часткова трансформація внутрішніх реплік і думок персонажа в умовах авторського розповіді.

Внутрішній монолог як різновид чужої мови являє собою форму внутрішньої мови персонажа, але асоціативно-емотивного світу, при збереженні автономності лінії персонажа і лінії автора.

До головних критеріїв розмежування НПМ та ВМ нами віднесені 1) взаємодія із сюжетною лінією оповідання та 2) лінгвістична дивергенція на морфологічному рівні. Аналіз чужої мови в англomовному художньому дискурсі за цими критеріями дозволив відокремити бінарні параметри розмежування НПМ та внутрішнього монологу, а саме: реальна мова - гіпотетична мова, емоційне мовлення – нейтральне мовлення, монологічне мовлення - діалогічне мовлення, безперервні висловлювання – дискретні висловлювання, своє висловлювання – чуже висловлювання, опис – самоопис, згорнуті висловлювання - розгорнуті висловлювання, розповідь від третьої особи - розповідь від першої особи.

Як перспективу ми ставимо проблему дослідження та визначення критеріїв відокремлення авторської чужої мови.

Література

Андрієвская А.А. Несобственно-прямая речь в художественной прозе Луи Арагона. - К.: Изд. Киевск. ун-та, 1967. - 170 с. *Арутюнова И.Д.* Язык и мир человека. - М.: Центр русской культуры, 1998. - 895 с. *Бахтин М.М.* Проблемы поэтики Достоевского. - М.: Советская Россия, 1979. - 363с. *Бушмин А.С.* Об аналитическом рассмотрении художественного произведения // Анализ литературного произведения / Ред. Л.И.Емельянов и А.М.Иезуитов. -- Л.: Наука, 1976. – С. 5--19. *Воробьева И.Н.* Внутренний монолог как разновидность несобственно-прямой речи // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. - № 725. – 2006. - С. 137 – 140. *Гончарова Е.А.* Пути лингвистического выражения категории автор-персонаж в художественном тексте. –Томск: ТГУ, 1984. - 150 с. *Кузько Е. Я.* Проблемы языка современной художественной литературы: несобственно-прямая речь в литературе ГДР. – Львов: Вища школа, 1988 - 207 с. *Кухаренко В.А.* Интерпретация текста. - Л.: Просвещение, 1979.- 327 с. *Омелькина О.В.* Несобственно-прямая речь как лингвопрагматическая категория на материале немецкой прозы: дис. ... канд. филол. наук. Самара, 2007. – 150с. *Соколова Л.А.* Несобственно-авторская (несобственно-прямая) речь как стилистическая категория. – Томск: ТГУ, 1968.- 281 с. *Galperin I.R.* Stylistics. – М.: Высшая школа, 1981. - 334 с. *Galsworthy J.* The man of property. - London: William Heinemann Limited, 1999. - 376 p. *Woolf V.* Mrs. Dalloway and essays. - London: Rad. Publishers, 1984. - 400 p.